

A törzsi művészet rituális háttere – egy óceániai példa

Philippe Peltier – Michael Gunn, eds.:
New Ireland: Art of the South Pacific. Paris–Milan: Musée du
quai Branly, 2006. 300 p. /5 Continents./

Az Új-Írország művészetével foglalkozó kötet egy, a Saint Louis Art Museum, a Musée du Quai Branly és részben az Ethnologisches Museum Berlin összefogásából született vándorkiállítás katalógusa, a közölt tanulmányok viszont túlmutatnak a kíséző és magyarázó szövegek szintjén. A művészet különböző megjelenési formáit rituális kontextusban, terepmunkával kiegészítve vizsgálták, így több esetben az eddigi tudományos álláspontoktól eltérő válaszokkal szolgáltak. A vállalkozásban Új-Írország etnográfijának vezető kutatói működtek közre, a szervező *Michael Gunn* és *Philippe Peltier* volt, akik az említett múzeumok vezető óceánistáiként tevékenykednek¹, illetve részt vett *Markus Schindelbeck*, a berlini Néprajzi Múzeum Óceánia-gyűjteményének kurátora is. A könyv két-három oldalas alfejezetekből áll, kitűnő minőségű és nagyméretű illusztrációit a szöveg közben vagy a fejezetek végén közli. Hasonlóan igényes a Saint Louis Art Museum honlapjáról elérhető, a kiállítás anyagának nagy részét bemutató nagyszerű interaktív oldal is.²

Maga a kiállítás Saint Louisban nyílt meg 2006. október 15-én, Párizsban április 2-től július 8-ig mutatták be, Berlinben pedig 2007. augusztus 10-től november 11-ig láthatta a nagyközönség. A két múzeum vezetője a kötet bevezetőjében azt jelöli meg célul, hogy a terület igen termékeny, de kevésbé ismert művészetét széles közönség számára elérhetővé tegye.³ A kiállítás és a kötet készítői viszont elsősorban a változás-vizsgálatok fontosságát hangsúlyozzák, amelyekre még később visszatérünk. A bemutatott anyag Új-Írország és a környező kisebb szigetek egymástól eltérő, hagyományos művészetét reprezentálja. Elsősorban az említett múzeumok gyűjteményeiből mutattak be mintegy 131 darab tárgyat, de több más európai és ausztrál múzeumból is kölcsönöztek anyagot, így a budapesti Néprajzi Múzeum Óceánia-gyűjteménye is a rendelkezésükre bocsátott öt darabot.

A címben szereplő Új-Írország Ausztráliától északra, a Csendes-óceán délnyugati felében található sziget, Pápua Új-Guinea állam része. Lakói nyelvük és lokális kultúrájuk szerint legkevésbé huszonkettő, egymással többnyire ellenséges viszonyban élő nemzetségek szerint szerveződő, letelepült földműves csoport. A tőlük származó tárgygyűjtemény jellemzően a német gyarmatosítás idején, az 1880 és 1914 közötti időszakban került a nyugati múzeumokba, illetve magángyűjteményekbe, ahol a kötet szerzői szerint nagy népszerűségnek örvendtek, egzotikusságuk mellett ugyanis az

alkotóművészet itteni formái szemmel láthatóan összetettebbek más őslakos népek művészeténél. Ennek köszönhető, hogy később a német expresszionisták és a francia szürrealisták is merítettek belőlük (ez utóbbit nem a kötet, hanem a Musée du Quai Branly honlapja emeli ki).⁴

Úgy gondolom, a kötettel való ismerkedést érdemes egy rövid áttekintéssel kezdenünk. A terület legismertebb „kulturális terméke” az úgynevezett *malagan* (*malangan*, *malanggan*), amely egyszerre jelenti a halotti rítust és annak kellékeit, például a kultikus maszkokat, szobrokat és egyéb tárgyakat. Ezen rítus alapvető szerepet játszik a helyi társadalom életében, amit a szerzők az állandó háborúskodás révén folyamatosan jelen lévő haláltudattal magyaráznak. Egy-egy fontos személy halála után évekig zajlanak a szertartás előkészületei, majd zenés-táncos, lakomákkal kísért ünnepségsorozattal újratemetik az illetőt, eltávolítva ezzel az addig bolyongó és ártó lelkét is. Itt jelennek meg a faragványok, maszkok és szobrok, amelyek az elhunytat jelenítik meg.

A hat főfejezetből az első (*Presentation & Overview*) Új-Írország művészetének jellemzőit szélesebb földrajzi környezetén, Melanézián belül mutatja be. A későbbiekre nézve érdemes megjegyeznünk, hogy helyet kap az egyéni alkotókészség és az újjáéledő, természetesen csak bizonyos keretek között, a rituális formák megtartásával. Ebben a közegben egy-egy faragóspecialista nagy népszerűségnek örvendhet, és távolabbi területeken is felismerik az alkotásait. A szóban forgó *malagan* figurák azt a személyt jelenítik meg, akinek az újratemetésére készülnek, azt az illetőt idézik vissza, de nem külső jegyeikben, nem portrészerűen. Ezért alapvető fontosságú, hogy a faragó képes legyen mélyebb összefüggéseket látni, például megálmodni, hogy milyen új „burok” felel meg a léleknek, amely, mint már említettük, az újratemetésig negatív erőként bolyong a nemzetség területén. Itt kell utalnunk a kötet nagy érdemére, hogy a művészetet funkciójában, rituális kontextusban mutatja be és értelmezi. Ez azért volt lehetséges, mert módszerük a múzeumokban őrzött, jegyzetek nélküli tárgyak terepen való újradokumentálása volt. A múzeumi tárgyak fotóit megmutatva beszélgettek a helyiekkel, illetve részt vettek a még meglévő rítusokban. Ismertetik elemzésük azon sarokpontját, amely megkülönbözteti a helyi kultúra és művészet két típusát. Ezek egyikében a tárgyak előállítás és birtoklása speciális jogokhoz kötött, ami nemzetségen belüli csoportok vagy egy-egy vezető személy sajátja. A másik lehetővé teszi a tárgyaknak és a rítus elemeinek, például a táncoknak a szabad felhasználását és másolását. A kötet anyagának csoportosításakor arra is figyelmet fordítottak, hogy bizonyos tárgyak nagyon korán, a gyarmatosítás első időszakában turisztikai terméké váltak, míg mások századunkig megmaradtak eredeti funkciójukban, bár – mint például a *tatanuamaszkok* – sztereotipizálódtak, és elvesztették a készítő népcsoportra jellemző sajátosságait. Az első fejezetben a területen végzett gyűjtések történetéről is áttekintő képet kapunk, amely – bár ez a címből nem derül ki – a német gyarmatosítás történetét tárgyaló rövid esszében folytatódik.

A második nagy fejezet a rítus és a művészet összefüggéseit vizsgálja (*Ritual, Life and Art in New Ireland*). Bővebben kitér a rituális elemek felett gyakorolt tulajdonjogokra, ezzel összefüggésben pedig a társadalmi vezető szerep tárgyakkal való szimbolizálásának fontosságára is. Ismerteti magát a *malagan* rítust, amely tulajdonképpen a kötet hátterét adja. A földöntúli világ és a tárgyak összefüggésében a szerzők ki-

emelik, hogy az utóbbiak teszik lehetővé a természetfölöttivel való kapcsolattartást, ennek reprezentálása egyúttal megerősíti az egyén társadalomban elfoglalt helyét is.

A harmadik fejezetben, amely az esztétika (*Aesthetics*) címet kapta, *Philippe Peltier* a *malagan* rítust komplex esztétikai tapasztalatként elemzi, amelyben a tárgyak a zene, a tánc és különféle gesztusok által nyerik el valódi jelentésüket. Újra hangsúlyozza tehát, hogy önmagukban nem értelmezhetők, ezt az is alátámasztja, hogy a rítus végzetével összetörik a tárgyakat – ha épp nem jár arra egy gyűjtő. Ehhez a cikkhez kapcsolódik Antje Denner 2001-es terepmunka-beszámolója, amely különböző helyszíneken és apropóból lezajlott rítusokat értelmezve arra az álláspontra jut, hogy a rituális háttér eltűnésével a szórakoztatás lesz a hangsúlyosabb, a kapcsolódó tárgyak ezzel párhuzamban pedig profanizálódnak és sztereotipizálódnak.

A negyedik fejezetben (*Art and Ritual*) kerülünk a tárgyakkal valódi közelségbe. A kötet innentől *Művészet és rítus* címmel három kisebb területre osztva ismerteti Új-Írország művészetének jellemzőit; ezek Új-Írország déli és középső része, a keleti partvidék kisebb szigetei – amelyek jellemzőit külön tárgyalja –, valamint Új-Írország északi vidéke, amelynek jellemzőit alaposabban ismerjük a többinél. Itt megismerkedhetünk a terület népességével, hitvilágának alapelemeivel, majd a jellemző tárgyakkal. A szerzők a használattal és a funkcióval kapcsolatos kérdésekre néhány esetben így utólag már nem tudnak választ találni, de arra is van példa, hogy az újabb terepmunka révén a teljes háttérrel fel tudták vázolni. Észak-Új-Írország művészetének részletes tárgyalásakor a korábbiaktól eltérően előbb találkozunk a tárgyakkal, mint hogy ismerjünk vallási háttérüket. Ennek a fejezetnek viszont az az értéke, hogy részletes betekintést nyújt az anyag és a technika kérdéseibe az európai terjeszkedés okozta változásokkal, például a fémeszközök megjelenésével összefüggésben. Ebben a fejezetben a szerző szól az építészetéről, amelynek kiemelkedő alkotásai a férfiházak, az úgy nevezett *uli figurákról*, amelyek a nemzetségi ősoket jelenítik meg, a szintén *malagan* tárgyaknak tartott modellált koponyákról, illetve a rítushoz kapcsolódó hangszerekről, szobrokról és kenukat ábrázoló faragványokról. Az utóbbiak funkciójával kapcsolatban a könyv érdekes újdonságot közöl, helyszíni gyűjtés alapján ugyanis cáfolható volt az az elfogadott tétel, amely szerint ezek a halottak szellemének túlvilágra költözését jelenítik meg, valójában ugyanis a nemzetség vándorlását szimbolizálják.

A kötet végén a szerzők statisztikát közölnek a különböző európai, amerikai és ausztrál múzeumokban és gyűjteményekben őrzött új-írországi tárgyokról, amelyek számát 17 ezer darabra becsülik. Nem tudhatjuk viszont, hogy adataik mennyire megbízhatók, a Néprajzi Múzeum Óceánia-gyűjteményével kapcsolatban ugyanis az angol nyelvű kiadásban hibás információ szerepel, bár a német és a francia kiadvány már a valós adatot közöl.

JEGYZETEK

1. Michael Gunn ezt megelőzően a Metropolitan Museum of Art (New York) Óceánia-gyűjteményének, illetve a darwini Northern Territory Museumnak a kurátora volt. PhD-dolgozatában, amit Új-Zélandon írt, Új-Írország rituális művészetével foglalkozott. A Csendes-óceán több területén végzett terepmunkát. Philippe Peltier a Musée du Quai Branly (Párizs) óceániai és délkelet-ázsiai gyűjteményének kurátora. Terepmunkát Pápua Új-Guineában és Új-Írországban végzett.
2. New Ireland: Art of the South Pacific, <http://www.slam.org/remoterviewing/newireland/index.html> (letöltés: 2008. március 17-én).
3. A szakirodalom kedvelt témái a malaganok, hogy néhány fontosabb szerzőt említsünk: Susanne Küchler, Brigitte Derlon és Phillip H. Lewis.
4. Musée du Quai Branly, New Ireland: Art of the South Pacific, <http://www.quaibrantly.fr/en/programmation/exhibitions/last-exhibitions/new-ireland-arts-of-the-south-pacific/index.html> (letöltés: 2008. március 17-én).